

[Publicacions](#) > [Col·lecció Recerques](#) >

Similituds i diferències: la immigració dels anys 60 a l'Hospitalet (Recerques; 1)

Similituds i diferències: la immigració dels anys 60 a l'Hospitalet / Clara Carme Parramon Homs.
Centre d'Estudis de l'Hospitalet, 2000. 240 p. ISBN: 84-922206-7-8.

- [Sumari. Presentació. Pròleg. Introducció](#)
- [1. El context històric i l'àmbit escollit](#)
- [2. El tema i l'univers d'estudi](#)
- [3. Disseny teòric i tècnic](#)
- [4. L'estructura de les poblacions](#)
- [5. Els nivells d'instrucció](#)
- [6. Sobre les parelles i les unitats domèstiques](#)
- [7. Categories socioprofessionals](#)
- [8. La distribució territorial en el marc de l'evolució urbanística de l'Hospitalet](#)
- [9. Conclusions generals](#)
- [Bibliografia. Relació de taules, gràfics i plànols](#)
- [Annex](#)

**Similituds i diferències.
La immigració dels anys 60 a l'Hospitalet**

CLARA CARME PARRAMON HOMS

CENTRE D'ESTUDIS
DE L'HOSPITALET

Similituds i diferències.

La immigració dels anys 60 a L'Hospitalet

CLARA CARME PARRAMON HOMS

Similituds i diferències.

La immigració dels anys 60 a l'Hospitalet

CLARA CARME PARRAMON HOMS

Edició Centre d'Estudis de l'Hospitalet
Major, 54, 1r 08901 L'Hospitalet
Telèfon 93 338 60 91 Telèfon/Fax 93 261 24 90
www.catalonia.net/celh
celh@catalonia.net

Equip d'edició Mercè Artigas, Rosa Guinart i Montserrat Perelló, del CEL'H.

Correcció lingüística Assumpta Manzanares, del CEL'H.
Pel que fa a l'ús dels articles en majúscules s'ha respectat la voluntat de l'autora.

Agraïments Agraïm especialment el suport i la col·laboració
de la Secció de Cartografia i del Departament d'Estudis de l'Ajuntament de l'Hospitalet;
d'en Josep Serra, cap dels Serveis d'Estudis Territorials
de la Mancomunitat de Municipis de l'Àrea Metropolitana;
a l'empresa Ardisa i a les seves treballadores;
i a la Pili Mujico i en Carlos Larrosa
i al professorat i alumnat de l'IES Pedraforca.

Aportacions Aquest primer número de la col·lecció Recerques ha obtingut suport econòmic
del Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional Catalana
del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya
en conveni amb la Caixa de Catalunya,
i de la Fundació Jaume Bofill.

Fotografia coberta Bloc d'habitatges del barri de Bellvitge.
✱ Albert Guinart i Rosa Guinart, CEL'H. 2000.

Disseny gràfic Laberint, imatge i comunicació SL

Dipòsit legal B-19.779-2000

ISBN 84-922206-7-8

A la meva germana Mercè

Sumari

PRESENTACIÓ	9
PRÒLEG	11
INTRODUCCIÓ	15
1. EL CONTEXT HISTÒRIC I L'ÀMBIT ESCOLLIT	21
1.1. Les migracions dels anys seixanta i el seu context general	21
1.2. Un àmbit territorial ben representatiu: L'Hospitalet de Llobregat	25
2. EL TEMA I L'UNIVERS D'ESTUDI	33
2.1. Cap a la delimitació de l'objecte d'estudi	33
2.2. Les idees generals que guien una investigació en dues fases	42
2.3. Les cinc procedències escollides: Andalusia, Aragó, Castella-Lleó, Extremadura i Galícia	46
3. DISSENY TEÒRIC I TÈCNIC	51
3.1. Alguns supòsits previs	51
3.2. Sobre el tractament de les dades del Cens de Població	55
4. L'ESTRUCTURA DE LES POBLACIONS	61
4.1. La distribució de les edats de les dones i els homes	61
4.2. Més consideracions sobre l'estructura per sexes	66
4.3. Condicions de partida diverses: breus apunts	68
5. ELS NIVELLS D'INSTRUCCIÓ	75
5.1. L'accés als estudis de les dones i els homes	75
5.2. Els nivells d'instrucció segons grups d'edat i sexe	79
5.3. Els aspectes més significatius	83
5.4. Comentaris sobre els nivells d'instrucció de la població de L'Hospitalet	85
5.5. El coneixement del català	87
6. SOBRE LES PARELLES I LES UNITATS DOMÈSTIQUES	97
6.1. Anotacions sobre l'estat civil	98
6.2. Nivells d'endogàmia i d'exogàmia	99
6.3. Composició de les unitats domèstiques i relacions de parentiu	104
7. CATEGORIES SOCIOPROFSSIONALS	109
7.1. Consideracions prèvies	109
7.2. Les relacions amb l'activitat productiva	111
7.2.1. Les persones en atur	113
7.3. Els sectors de producció i les branques d'activitat	116
7.4. Els diferents tipus de relacions laborals	120
7.5. Les ocupacions laborals i professionals	125
7.6. Relacions laborals i activitat professional	129
7.7. Dades de L'Hospitalet sobre les categories socioprofessionals	133
7.8. Conclusions en relació a les categories socioprofessionals	137

8. LA DISTRIBUCIÓ TERRITORIAL EN EL MARC DE L'EVOLUCIÓ URBANÍSTICA DE L'HOSPITALET	147
8.1. Sobre la presentació de les dades	147
8.2. La distribució territorial comparada dels cinc col·lectius estudiats	150
8.2.1. Sobre la representativitat de l'univers d'estudi en la seva distribució territorial	152
8.3. La concentració territorial de cada origen	157
8.3.1. Interètnicitat i densitat en el poblament de l'univers d'estudi	160
9. CONCLUSIONS GENERALS	165
9.1. Estratègies diverses: algunes idees	173
BIBLIOGRAFIA	181
RELACIÓ DE TAULES, GRÀFIQUES I PLÀNOLS	189
ANNEX	193

5. Els nivells d'instrucció

5.1. L'ACCÉS ALS ESTUDIS DE LES DONES I ELS HOMES

El cens de 1991 ofería 14 opcions perquè les persones s'autoclassifiquessin segons els estudis. Per analitzar-les les he reduïdes a 7, tot agrupant els nivells d'instrucció que a grans trets són homologables en la mesura que comporten graus de titulació acadèmica similars. Els 7 nivells d'instrucció amb què treballa (tot mostrant què agrupa cadascun) són: 1) no saben llegir/escriure; 2) sense estudis; 3) estudis primaris, 5 cursos aprovats d'EGB o estudis equivalents; 4) EGB completa, graduat escolar, batxillerat elemental, FP 1r grau; 5) BUP, batxillerat superior, FP 2n. grau; 6) titulacions de grau mitjà, diplomatures, 3r curs aprovat de carreres universitàries de grau superior; 7) titulacions i estudis de grau superior¹.

En aquest capítol analitzo com es distribueixen els 5 col·lectius de persones immigrades subjectes d'aquest estudi en aquells nivells d'instrucció, tenint en compte les diferències entre les dones i els homes i interrelacionant-hi l'edat. Per poder valorar la incidència d'aquest factor amb més precisió, l'agrupació de les edats no se circumscriu als 3 grans grups habituals (persones joves, adultes i velles), sinó que he treballat amb una altra agregació d'edats, menys concentrada i també força utilitzada als estudis demogràfics: 15-24 / 25-49 / 50-64 / 65-79 / 80 i més anys.

D'aquesta manera, les edats adultes i les velles, majoritàries a l'univers d'estudi, poden ser objecte d'una anàlisi més matisada. Tanmateix i per alleugerir el text, no analitzaré els nivells d'instrucció de les persones de 80 i més anys, tret d'alguna referència tangencial; de tota manera, la informació sobre aquest grup d'edat, que no és rellevant per al conjunt de la investigació, es pot consultar a les taules que acompanyen el text i a l'annex.

Tot seguit, tractaré els nivells d'instrucció segons les procedències i els sexes, per entrar posteriorment a valorar la incidència del factor edat.

Consultant la taula 8 es pot parlar, a grans trets, de poblacions en les quals la majoria de persones tenen estudis primaris; són percentatges seguits pels de les persones «sense estudis», és a dir, persones que no han finalitzat cap cicle escolar, però que no són analfabetes. Tanmateix, els 5 orígens escollits per a la investigació no es distribueixen de forma homogènia en aquests nivells d'estudis. Se situen a les franges altes dels percentatges en relació al fet d'estar en possessió d'estudis primaris, les persones nascudes a Castella-Lleó (51%), Galícia (48%) i Aragó (46%), que al mateix temps es troben a les franges baixes pel que fa a la classificació «sense estudis» (18%, 27% i 23%, respectivament). D'altra banda, les persones nascudes a Andalusia i Extremadura presenten percentatges similars a la baixa (respectivament: 39% i 38% amb estudis primaris; 33% i 36% sense estudis).

Aquestes diferències percentuals entre orígens es veuen reforçades per les dades referents a les persones que declaren que no saben llegir/escriure. Tant les originàries d'Andalusia com les d'Extremadura representen un 7%, mentre que per a les altres tres procedències els percentatges oscil·len entre un 1% i un 2%.

Analitzant les dades en funció del sexe (taula 9) s'observa que les proporcions són quasi sempre desfavorables a les dones en graus diferents. Les dones que no saben llegir/escriure representen un màxim

TAULA 8

ESTUDIS DELS 5 ORÍGENS (%)

	Andalusia	Aragó	Castella-Lleó	Extremadura	Galícia
No sap	7,4	1,9	1,3	7,2	2,3
Sense estudis	33,5	23,5	17,7	36,4	27,4
Primaris	38,7	46,0	51,3	38,4	48,2
EGB-FP1	14,9	17,4	19,6	13,8	15,4
BUP-FP2	3,6	6,3	5,8	2,7	4,4
Títol mitjà	1,3	3,3	3,1	1,0	1,4
Títol superior	0,5	1,7	1,3	0,4	0,8
Totals	100	100	100	100	100
Totals absoluts	34.730	3.282	7.575	9.995	5.823

Font: IEC, cens 1991 (elaboració pròpia).

TAULA 9

ESTUDIS DELS 5 ORÍGENS SEGONS SEXES (%)

	Andalusia		Aragó		Castella-Lleó		Extremadura		Galícia	
	Homes	Dones	Homes	Dones	Homes	Dones	Homes	Dones	Homes	Dones
No sap	3,3	11,4	1,2	2,5	0,8	1,8	3,6	10,6	1,2	3,3
Sense estudis	31,2	35,8	20,2	26,6	16,0	19,4	35,4	37,4	25,5	29,0
Primaris	40,9	36,7	44,9	47,2	50,9	51,7	40,2	36,7	47,8	48,5
EGB-FP1	17,5	12,5	19,4	15,4	20,6	18,6	15,7	12,0	17,7	13,6
BUP-FP2	5,1	2,1	8,1	4,6	7,5	4,2	3,7	1,9	5,3	3,7
Títol mitjà	1,6	1,0	3,8	2,7	2,7	3,5	0,9	1,0	1,6	1,2
Títol superior	0,5	0,5	2,3	1,1	1,6	0,9	0,5	0,4	0,9	0,7
Totals	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Totals absoluts	17.057	17.673	1.616	1.666	3.639	3.936	4.925	5.070	2.659	3.164

Font: IEC, cens 1991 (elaboració pròpia).

d'un 2% més que els homes entre els orígens castellanoleonès, aragonès i gallec; i un màxim d'un 8% més que els homes, les nascudes a Andalusia i Extremadura. A tots 5 orígens continuen sent sempre més les dones «sense estudis»: entre 2 i 6 punts de percentatge més que els homes. Pel que fa als estudis primaris, entre un 3% i 4% per sota dels homes es troben les dones nascudes a Andalusia i Extremadura; en canvi, les dones dels orígens castellanoleonès, gallec i aragonès se situen entre un 1% i un 2% per sobre dels homes, constatació que després matisaré interrelacionant-hi el factor edat.

En resum, tant en el cas de les 5 poblacions femenines com de les masculines, els orígens andalusí i extremeny són els que presenten uns menors nivells d'instrucció. Els homes i les dones dels orígens castellanoleonès i aragonès tenen les majors proporcions de persones amb un tipus o altre d'estudis, seguits de les dones i els homes nascuts a Galícia (taula 9).

A partir de la taula 8 es pot calcular que, només entre un 18% i un 30% de persones, segons els orígens, disposen d'algun tipus de titulació acadèmica², és a dir, des de l'EGB completa (i nivells d'estudis homologables) fins a les titulacions superiors d'estudis universitaris. El nivell que engloba l'EGB completa és el que aglutina majors efectius humans dels 5 col·lectius (entre un 14% i un 20%), seguit

del nivell de BUP, però amb uns percentatges ja ben inferiors (entre el 3% i el 6%). Declaren que tenen titulacions universitàries de grau mitjà entre un 1% i un 3% de persones dels 5 col·lectius, i han accedit a titulacions superiors entre un 0,4% i quasi un 2%.

L'anàlisi de les dades dels totals de les 5 poblacions amb algun tipus de titulació acadèmica consolida la classificació d'orígens que mostraven els nivells més baixos d'instrucció. Comparativament parlant, són les persones nascudes a Extremadura les que es mantenen sempre en els percentatges inferiors de nivells d'estudis, seguides de les nascudes a Andalusia i Galícia. Les proporcions dels orígens castellanoleonès i aragonès representen els majors nivells d'instrucció, i és la població de procedència aragonesa que des de BUP fins a les titulacions universitàries se situa al davant. La població procedent de Castella-Lleó assoleix els percentatges superiors al nivell d'EGB i estudis equivalents (taula 8).

Passant a l'anàlisi en funció del sexe, la taula 9 mostra que també a partir d'EGB les dades són favorables als homes, però en menor mesura que en els nivells d'instrucció més baixos, i practica-ment s'equilibren els percentatges corresponents a les titulacions universitàries. Recordem que als nivells d'estudis per sota d'EGB, el menor accés a la instrucció de les dones arriba a representar el 8% en algun origen. En canvi, a l'EGB la menor escolaritza-

ció femenina està entre un 5% i un 2%; a BUP entre un 3% i un 2%; a les titulacions mitjanes, quan l'accés femení no és superior, encara que ínfimament, al masculí, el desnivell ja només és d'un 1% o menys, el mateix que a les titulacions superiors.

En els nivells d'instrucció que abarquen des d'EGB-FP1 fins a les titulacions superiors, homes i dones presenten la mateixa classificació (de més a menys estudis) entre orígens que la que organitza els totals de les poblacions dels 5 col·lectius subjectes d'estudi, a la qual m'he referit més amunt³.

Si entrem en una anàlisi comparativa més acurada a partir de les dades de la taula 8, diria que des d'un agrupament inicial al nivell de no saber llegir/escriure entre els orígens extremeny i andalús (7%) d'un cantó, i els orígens gallec, aragonès i castellanoleonès (2% i menys) de l'altre, en els nivells «sense estudis» i estudis primaris, les proporcions dels 5 orígens s'ordenen, en part, en una gradació de manera que entre l'origen amb major accés a la instrucció (castellanoleonès) i l'origen amb menys estudis (extremeny) les diferències percentuals són significatives (19% a «sense estudis» i 13% a estudis primaris). A partir d'EGB aquestes diferències es redueixen a la meitat i aniran disminuint, nivell a nivell, fins que només representin un 1% a les titulacions superiors, alhora que l'origen amb més estudis deixa de ser el castellanoleonès per passar-ho a ser l'aragonès a partir de BUP.

Precisant una mica més cal constatar que en els nivells d'estudis primaris i «sense estudis», els orígens andalús i extremeny continuen agrupant-se en uns percentatges similars, tal i com succeeix al nivell de no saber llegir/escriure. En canvi, els orígens gallec, aragonès i castellanoleonès és ja al nivell de «sense estudis» que inicien una gradació en què les diferències percentuals aniran disminuint a mesura que augmentin els nivells d'estudis. A aquesta gradació s'incorporen clarament els orígens andalús i extremeny a partir d'EGB, i es redueixen ja a un 5,8% les diferències (de més a menys estudis d'EGB) entre l'origen castellanoleonès i l'extremeny.

Així doncs, fins a BUP és la població castellanoleonesa la que sempre té unes majors proporcions de persones amb estudis. Aquesta primacia passa a l'origen aragonès a partir de BUP, i la població castellanoleonesa passa a ocupar el segon lloc. Si tenim en compte que aquestes diferències entre ambdós col·lectius no són significatives (0,5% i menys) i que és entre els nivells de «sense estudis» i EGB que s'aglutinen els majors efectius humans a totes les procedències, es pot concloure que són les persones nascudes a Castella-Lleó les que, comparativament parlant, gaudeixen d'una major proporció relativa d'accés a la instrucció, seguides de les nascudes a l'Aragó. El col·lectiu de procedència gallega se situa en una posició intermèdia en relació a l'accés als nivells estudis, seguit dels orígens andalús i extremeny; però recordem que, en els nivells alts d'instrucció, aquesta classificació es basa en diferències sovint irrellevants i que la tendència a l'equiparació dels nivells d'estudis entre orígens és palesa.

L'anàlisi de les dades per sexes ha posat de manifest que, en línies generals, a mesura que augmenten els nivells d'instrucció disminueixen les diferències entre ambdós sexes, i en les titulacions universitàries s'arriba a una situació molt propera a l'anivellament. El nivell educatiu a què han tingut més accés les poblacions femenines i masculines subjectes d'estudi és l'ensenyament primari. En aquest nivell, els percentatges —fins i tot favorables a les dones de procedències castellanoleonesa, aragonesa i gallega (taula 9)— evidencien com es restringeix l'escolarització femenina als nivells immediatament superiors: EGB i BUP, on les proporcions són sempre favorables als homes.

Ara bé, del fet que els percentatges dels dos sexes tendeixen a anivellar-se als estudis superiors es desprèn que, malgrat que siguin menys les dones que accedeixen a EGB i BUP, són més les dones que els homes que arriben a cursar estudis universitaris. Les lleus diferències favorables a les dones d'orígens castellanoleonès i extremeny es donen a les carreres de grau mitjà, alguna de les quals és de les

denominades «carreres femenines»⁴, que al llarg d'aquest segle s'han perfilat com el bastió des d'on les dones han organitzat les seves estratègies per accedir, d'una manera més generalitzada, a l'ensenyament universitari.

D'altra banda, si es comparen els 5 orígens, la distribució dels nivells d'instrucció de més a menys estudis de les dones i els homes s'organitza de forma similar. Les excepcions en els homes analfabets d'origen andalús i les dones de procedència castellanolleonesa a les titulacions mitjanes són irrellevants (taula 9).

Pel que fa a homes i dones, les diferències percentuals entre orígens en tots els nivells d'estudis, són majors entre les dones sense saber llegir/escriure que entre els homes; i el mateix s'observa als estudis primaris. És a dir, en aquests nivells d'instrucció, les dones de procedència andalusa i extremenya mostren uns percentatges significativament inferiors als de les dones de la resta d'orígens, fenomen que no presenta les mateixes proporcions en el sexe masculí d'ambdós orígens.

A partir de la taula 9 es poden apreciar els graus de diferències percentuals que cada col·lectiu femení presenta respecte als homes del seu mateix origen. És, si més no, sorprenent que les dones d'origen extremeny, malgrat que formen part de l'origen amb menys nivell d'estudis, van tendint a l'equilibri respecte als homes del seu mateix origen a partir de BUP; són —entre els 5 orígens— les més igualades als homes a «sense estudis», cosa que sobta si es relaciona amb el fet que els seus percentatges d'analfabetisme són molt més alts que els masculins.

Contràriament al que es podria pressuposar, les dones d'origen aragonès, que acostumen a trobar-se entre les que tenen més nivell d'estudis, presenten desequilibris notables respecte als seus homòlegs masculins en els nivells més alts d'instrucció. Les dones andaluses són les que més diferències internes pateixen, i per això resulta inesperat que a les titulacions superiors siguin, en canvi, les més pro-

peres als homes del seu mateix origen, percentualment parlant. Finalment, les dones dels orígens castellanolleonès i galleg mantenen una mateixa tònica en quasi tots els nivells d'instrucció: les primeres són les que més tendeixen a acostar-se als nivells d'estudis masculins, excepció feta de BUP; i les segones presenten bastant de desequilibri respecte a la seva població masculina, però comparativament parlant, es mantenen en una posició intermèdia en relació a les dones dels altres orígens, en l'un i l'altre nivell d'estudis.

5.2. ELS NIVELLS D'INSTRUCCIÓ SEGONS GRUPS D'EDAT I SEXE

Era fàcil suposar que el factor edat tindria un pes relatiu important a l'hora d'analitzar la distribució dels 5 col·lectius estudiats en els diferents nivells d'instrucció. En un univers com l'escollit, el factor edat pel que fa als nivells d'estudis és potser més significatiu que en d'altres estudis sobre migracions, atès el context històric en què aquestes migracions tingueren lloc. L'onada migratòria que aquí interessa comprèn la dècada dels seixanta, un període de temps en què a l'estat espanyol s'inicià un procés de major accés a l'ensenyament de nivell mitjà i superior, alhora que es generalitzava l'escolarització⁵. Per tant, les persones que es van trobar en edat escolar a partir d'aquests anys, la majoria assoliren algun nivell d'instrucció reglada; i quan es vivia en centres urbans, les condicions acostumaven a ser més propícies per continuar estudis més especialitzats d'algun tipus⁶.

Un altre factor a tenir en compte era que la potent oferta de llocs de treball en la indústria i, en menor mesura, els serveis sovint anava acompanyada, més en unes branques de la producció que en d'altres, de la sol·licitud del que s'anomenava el Certificat d'Estudis Primaris. Les corresponents delegacions del Ministeri d'Educació es posaren en marxa per concedir-los amb una relativa fluïdesa. Es tractava de deixar constància escrita que es coneixien les «quatre regles» i que la lectura i l'escriptura no eren coneixements aliens a les persones que hi optaven. Aquell examen també podia ser un primer pas cap a una millor categoria laboral, possibilitat reforçada posteriorment si s'accedia a algun tipus d'estudi de formació o especialització professional o tècnica, que ben sovint s'havia de seguir en horaris nocturns.

Aquest itinerari podia haver estat ben habitual per a certs sectors de la població que arribava a Barcelona, sobretot per a la població masculina, perquè, a l'emigració, els llocs de treball més comuns per a les dones⁷ que no estaven en edat escolar se circumscrivien principalment al servei

domèstic, i no s'oferien estudis específics per a aquestes ocupacions⁸.

Ningú qüestionaria que els coneixements de treball agrícola no són aplicables al treball en la indústria o els serveis urbans. Però, en canvi, només en el món de les dones migrants s'experimentava que la ciutat no oferia cap recurs públic per fer front a les grans diferències existents, a l'època, entre els coneixements necessaris per desenvolupar les feines relacionades amb els treballs domèstics al camp i la ciutat. Només a títol d'exemple, apuntaré que per poc que s'hi pensi, ara fa trenta anys, fer la neteja d'una casa al camp o la ciutat requeria uns coneixements ben diferents, tant pels productes a utilitzar com per les eines a manejar o els espais interiors en què intervenir o pels mateixos criteris d'actuació a aplicar. I el mateix passava amb d'altres feines com la compra dels aliments i la seva conservació, l'atenció a les persones i les gestions que se'n desprengien, etc.⁹ Un cop més foren les xarxes femenines de transmissió i d'intercanvi d'informació oral, de comunicació d'experiències, les que van funcionar eficaçment. Al llarg de la història, la inadaptació dels entorns a moltes necessitats i experiències de les dones ha estat una constant. Davant d'aquesta situació, les dones han desenvolupat estratègies molt diverses que han estat íntimament relacionades amb el fet de recolzar-se i aprendre d'altres dones i amb d'altres dones¹⁰. Aquesta pràctica social es recrea en diverses circumstàncies, com és el cas de les estratègies d'adaptació a noves realitats que sempre comporten els processos migratoris.

Així doncs, certs sectors dels homes adults de l'univers d'estudi, un cop iniciada la seva experiència migratòria, probablement optaren per les ofertes d'estudis més relacionades amb els requisits per accedir o millorar als seus llocs de treball; és a dir, van accedir a uns majors nivells d'instrucció a l'emigració.

En el marc d'aquest context general, el supòsit a l'hora d'interrelacionar el factor edat amb els nivells d'instrucció ha estat considerar que les generacions

més joves de l'univers d'estudi haurien tingut més possibilitats d'accedir a majors nivells d'estudis i que aquesta circumstància es donaria menys a mesura que augmentés l'edat de les persones. Les dades confirmen a bastament aquest supòsit, i l'anàlisi dels grups d'edat introdueix un seguit de matisos significatius que contribueixen a conèixer millor tant els col·lectius subjectes d'estudi com les diferències que presenten.

Consultant l'annex, la taula A1¹¹ és un punt de referència general que, per a cada origen, mostra percentualment quins efectius humans corresponen als 5 grups d'edat en relació als que analitzo l'accés a uns nivells d'instrucció o uns altres. Els majors contingents de dones i homes sempre es concentren a la franja dels 25-49 anys. A la taula A2, també a l'annex, es posa de manifest que la majoria de persones d'aquest grup d'edat declara que té estudis primaris (49%-55%)¹², percentatges seguits dels de les persones que tenen EGB i estudis equivalents (19%-25%), i dels de les que no tenen estudis reglats (9%-24%). De BUP a les titulacions superiors, les proporcions van decaient progressivament. És important assenyalar que dels 25 als 49 anys els nivells d'analfabetisme són relativament insignificants.

A aquest grup d'edat el segueix en contingents humans el de 50-64 anys (taula A1), que majoritàriament també incorpora persones amb estudis primaris (30%-58%) o sense estudis (44%-56%), segons que es tracti d'uns orígens o uns altres. Són proporcions ja baixes les que corresponen als estudis d'EGB o similars, i percentatges comparativament insignificants els dels nivells superiors. Els graus d'analfabetisme es fan més patents en aquest grup d'edat en tots els orígens, però amb diferències importants entre ells, desfavorables als orígens andalus i extremeny (taula A2).

El grup d'edat de 65 a 79 anys agrupa ja molts menys homes i dones (taula A1). La majoria se situen a «sense estudis» (47%-62%) i amb estudis primaris (16%-42%). En aquestes edats les dades

d'analfabetisme afecten, segons els orígens, proporcions importants¹³, i els nivells d'instrucció des d'EGB fins a les titulacions superiors presenten percentatges poc significatius o senzillament estan buits (taula A2).

Pel que fa a la població més jove, entre 15 i 24 anys, la majoria ha acabat l'EGB (40%-52%) o el BUP (20%-42%). Els percentatges d'estudis primaris són significativament alts (7%-25%) i les titulacions universitàries, en proporcions ben inferiors, tenen percentatges en general més alts que a qualsevol altre grup d'edat. Si passem a una anàlisi més detallada de com l'edat intervé en la distribució dels nivells d'instrucció que comporten algun tipus de titulació acadèmica¹⁴, el primer que cal assenyalar és que és a les franges d'edat més joves on s'acumulen els majors percentatges d'aquests quatre nivells d'estudis (taula A2).

El supòsit que a més edat menys nivell d'estudis es constata amb claredat al nivell d'EGB, perquè a partir dels 50 anys hi ha un fort descens generalitzat dels percentatges en tots els orígens, que afecta més les persones d'orígens andalus, extremeny i gallec. A partir dels 65 anys, les 5 procedències s'anivellen per sota del 3% als estudis d'EGB. I amb més incidència encara apareix el factor joventut al nivell de BUP i estudis equivalents, ja que a tots els orígens els percentatges es despengen fortament cap avall a partir dels 25 anys (taula A2).

La majoria de nois i noies entre 15 i 24 anys tenen estudis d'EGB, excepció feta de les noies dels orígens aragonès i castellanoleonès, que se situen majoritàriament als estudis de BUP i homologables. Ara bé, tant nois com noies d'origen gallec, després d'EGB es concentren en major nombre a BUP que a estudis primaris, a diferència del jovent d'ambdós sexes dels orígens andalus i extremeny, que després d'EGB presenten les majors proporcions al nivell dels estudis primaris (taula A3).

A partir dels 25 anys, a cada grup d'edat i a tots els orígens, els estudis d'EGB disminueixen en percen-

tatges forts i presenten proporcions insignificants o buides a partir dels 65 anys (taula A2). El mateix passa amb els estudis de BUP, en proporcions, però, ben inferiors o més buides respecte de les d'EGB, entre 25 i 64 anys. Els orígens castellanoleonès i aragonès, tant per als homes com per a les dones, són els que tendeixen a mostrar majors percentatges d'estudis d'EGB i BUP, seguits dels orígens gallec i andalús, que es reparteixen el tercer i el quart llocs en aquesta ordenació d'orígens que tendeix a una gradació suau per als homes i les dones. A l'origen extremeny, ambdós sexes són els que menys disposen, comparativament parlant, d'estudis, tant d'EGB com de BUP, a totes les franges d'edat (taula A3).

Quant a les titulacions universitàries, a la taula adjunta es pot veure que són proporcions ben reduïdes de persones les que les han cursades en tots els orígens, i el factor edat és rellevant (taula 10). A partir dels 65 anys i discriminant per sexes, tant els homes com les dones que tenen aquests estudis són casos excepcionals; en tots els orígens les dades són insignificants o senzillament inexistents (taula A3). Tampoc els percentatges de persones d'ambdós sexes amb carreres universitàries entre 25 i 64 anys assolixen dades absolutes quantitativament importants. Els orígens castellanoleonès i aragonès continuen sent, tant per als homes com per a les dones, els que presenten percentatges relativament superiors. I els altres tres orígens s'organitzen també en gradació suau, des del gallec, passant per l'andalús i fins a l'extremeny, el que menys disposa de titulacions universitàries¹⁵. Es tracta, per tant, d'una gradació entre els 5 orígens similar a la que mostren els nivells d'estudis d'EGB i BUP, més enllà de les fortes diferències percentuals existents entre els diferents graus d'instrucció.

Consultant la taula A3 es pot veure que en els quatre nivells d'estudis que impliquen alguna titulació acadèmica, les noies entre 15 i 24 anys presenten percentatges ben sovint superiors als dels nois en tots els orígens. Aquest avantatge penso que està relacionat amb un fet que a primera vista sorprèn: en tots els orígens, tret de l'andalús, les noies entre

TAULA 10
ESTUDIS UNIVERSITARIS DELS 5 ORÍGENS PER GRUPS D'EDAT

		Andalusia	Aragó	Castella-Lleó	Extremadura	Galícia
15-24	Totals absoluts	1.375	104	246	369	202
	%	3,8	9,6	7,3	4,1	7,0
25-49	Totals absoluts	19.102	1.687	4.646	5.672	3.452
	%	2,8	6,8	5,6	2,1	2,7
50-64	Totals absoluts	9.022	928	1.929	2.474	1.682
	%	0,5	2,9	2,1	0,2	1,1
65-79	Totals absoluts	4.387	437	595	1.252	405
	%	0,2	1,8	1,3	0,1	0,5
80 i més	Totals absoluts	844	126	159	228	82
	%	0,2	1,6	0,6	0,0	0,0

Font: IEC, cens 1991 (elaboració pròpia).

15 i 24 anys tenen estudis d'EGB en menors proporcions que els nois. L'explicació apareix quan s'observa que les noies joves tendeixen més que els nois a continuar estudiant fins a assolir el BUP o l'FP2.

Aquesta empenta femenina encara té efectes clars en arribar a les carreres universitàries de grau mitjà, perquè, malgrat que els percentatges sofreixen una davallada important, continuen sent favorables a les noies en tots els orígens (excepció feta de l'aragonès on les xifres són paritàries). Amb percentatges a la baixa, la mateixa tendència es manté per a les carreres universitàries de grau superior¹⁶.

A partir dels 25 anys, a EGB i BUP, les dones presenten xifres relatives inferiors als homes en tots els orígens i pràcticament a totes les franges d'edat. I a les carreres universitàries passa el mateix, llevat de les dones entre 25 i 64 anys d'origen castellanoleonès (taula A3).

Passo tot seguit a comparar, segons les procedències, la incidència de l'edat als 3 primers nivells d'instrucció. El primer que es posa de manifest és la importància del que s'anomena fracàs escolar a la franja d'edat més susceptible d'estar estudiant: de

15 a 24 anys. Si sumem les dades corresponents a les classificacions del «no sap llegir/escriure», «no té estudis» i «té estudis primaris», observem uns percentatges significatius d'inadaptació al món acadèmic (taula A2): un 27% de nois i noies d'origen andalús, un 23% d'origen extremeny, un 13% d'origen gallec, un 11% d'origen castellanolleonès i un 9% d'origen aragonès¹⁷. Estem davant d'uns grups de nois i noies joves que, d'entrada, es troben en condicions bastant precàries per incorporar-se al mercat de treball actual, amb les conseqüències ben diverses que es deriven d'aquest fet. En els orígens andalús, castellanolleonès i gallec, el fracàs escolar incideix més en els nois que en les noies; les dades es manifesten en sentit contrari als orígens aragonès i extremeny¹⁸ (taula A3).

Quan entrem a les generacions adultes i velles, és a dir, de 25 anys en endavant, és important assenyalar que, comparativament, són percentualment i progressivament superiors les dades de les persones de cada franja d'edat nascudes a Andalusia i Extremadura que no saben llegir/escriure que les de les nascudes a Galícia, Aragó i Castella-Lleó. I aquestes últimes se situen en els percentatges més baixos¹⁹ (taula A2). L'analfabetisme constitueix una característica que, a mesura que es tenen més anys, més afecta les poblacions femenines, i el desequilibri intern més fort es dona entre homes i dones d'origen gallec²⁰ (taula A3), fet que crida l'atenció perquè fins als 80 anys els desnivells interns més rellevants entre sexes es donen —des dels 25 anys en endavant— als orígens andalús i extremeny.

De forma coherent, quan els percentatges d'analfabetisme són més baixos, més efectius humans, comparativament parlant, es concentren en el nivell següent, és a dir, de no tenir estudis; i a l'inrevés²¹. Es tracta de dos nivells d'instrucció en els quals un tractament no interrelacionat de les seves dades pot induir a conclusions errònies.

Sempre a partir dels 25 anys, a mesura que les franges d'edat són més altes, més són les persones que declaren que no tenen estudis (taula A2). En aquest

nivell d'instrucció, els percentatges dels homes presenten un ordre esglaonat que organitza els orígens des de l'extremeny —amb el major percentatge de «sense estudis»—, passant per l'andalús, el gallec, l'aragonès i el castellanolleonès²². En tots els orígens, són moltes més les dones de 25 anys en endavant que no tenen estudis (taula A3). Tot i que entre 50 i 79 anys, les dones de procedència extremenya i, entre 65 i 79 anys, les dones nascudes a Andalusia mostren menors percentatges de «sense estudis» que els seus homòlegs masculins, aquestes diferències aparentment favorables a les dones, cal relacionar-les amb què són menys els homes analfabets i més els que tenen estudis primaris. Aquestes dues poblacions femenines presenten proporcions molt properes al nivell «sense estudis»; i són percentatges sempre superiors a les proporcions organitzades gradualment de les dones procedents de Galícia, de l'Aragó i de Castella-Lleó²³, perquè elles mostren majors percentatges d'estudis primaris.

Pel que fa a tenir estudis primaris amb més de 25 anys, ja hem vist que la major part de les 5 poblacions estudiades²⁴ s'hi autoclassifiquen. Les dades per grups d'edat s'han de relacionar també amb els nivells d'instrucció inferiors, especialment amb el de «sense estudis». Ara bé, als estudis primaris, el factor edat comença a incidir de manera inversa: a més edat, menys persones amb estudis primaris (taula A2). Aquesta constatació, que apareix amb una claredat meridiana a partir del nivell d'estudis immediatament superior, es manifesta ja amb nitidesa als estudis primaris dels orígens andalús, extremeny i gallec.

Procedint a una anàlisi comparativa entre les poblacions masculines de 25 i més anys s'observa que els 5 orígens organitzen les diferències percentuals entre ells de forma esglaonada i en el mateix ordre de més a menys estudis primaris a tots els grups d'edat. La gradació situa els homes d'origen extremeny en les proporcions inferiors, seguits dels nascuts a Andalusia, Galícia i l'Aragó, i les majors proporcions d'estudis primaris corresponen als procedents de Castella-Lleó²⁵ (taula A3).

Entre les dones de 25 anys en endavant amb estudis primaris, els orígens extremeny i andalús s'agrupen a l'entorn dels percentatges més a la baixa a totes les franges d'edat²⁶. Les altres tres procedències presenten proporcions esglaonades en el mateix ordre que les poblacions masculines (de més a menys estudis primaris: origen castellanolleonès, origen aragonès i origen gallec). Aquest ordre varia entre les dones de 25 a 49 anys. En aquesta franja d'edat, les dones d'origen gallec són —de la mateixa manera que els seus homòlegs masculins— les que més disposen d'estudis primaris (57%), i les dels orígens aragonès i castellanolleonès s'agrupen immediatament per sota (55%) (taula A3).

És interessant ressaltar que als estudis primaris, a la franja d'edat més jove (25-49), les dades són favorables a les dones en tots els orígens menys a l'extremeny; malgrat que també en tots els orígens, entre 25 i 49 anys, són més les dones que els homes les sense estudis. És a dir, l'augment relatiu respecte dels homes representa un salt significatiu que, de tota manera, s'ha de relacionar, penso, amb el fet que són menys les dones d'aquestes edats que tenen l'EGB, l'FP1 o el batxillerat elemental. El doble supòsit que a menys edat més estudis i major tendència a un accés equiparable entre homes i dones, es veu, doncs, reforçat en el sentit que quan només es dona un primer nivell d'escolarització, com és el cas, ja apareix un cert efecte equiparador entre els sexes.

5.3. ELS ASPECTES MÉS SIGNIFICATIUS

La major part de les poblacions subjecte d'estudi tenen estudis primaris, i també són altes les proporcions de persones «sense estudis». Només accedeix a nivells d'instrucció superiors als estudis primaris menys d'una quarta part de l'univers d'estudi si ho considerem en conjunt. D'una banda, aquests fets estan relacionats amb el context històric on la majoria d'aquestes persones visqueren quan es trobaven en edat escolar, ja que malgrat que l'aprovació de la Llei Moyano al segle passat va convertir en obligatoris els estudis primaris per a tota la població, l'oferta pública d'escolarització a l'estat espanyol no es començà a generalitzar fins a la segona meitat d'aquest segle.

Però, d'una altra banda, són una minoria les persones que, tot i haver nascut ben entrat ja el segle XX, assoleixen nivells mitjans i alts d'instrucció, al mateix temps que prop d'un terç declara que no té estudis. Aquest fet posa un cop més de manifest que el factor classe social és rellevant per entendre per què es donen diferències en l'exercici del que actualment és acceptat com un dret bàsic de les persones: el dret a la instrucció. En medis rurals, aquestes desigualtats acostumen a incrementar-se, i la immensa majoria de les persones dels 5 col·lectius estudiats, quan es trobaven en edat escolar formaven part de poblacions rurals de classe baixa.

Ara bé, quan es discriminen els factors lloc de naixement i sexe, s'observa que la distribució d'aquestes poblacions rurals de classe baixa presenta diferències significatives en els nivells d'instrucció majoritaris. Pel que fa a la procedència, ja hem vist que els col·lectius d'orígens castellanolleonès fins a EGB, i aragonès des de BUP són els que més han accedit a diversos nivells d'estudis. La població d'origen gallec se situa en tercer lloc, i les dels orígens andalús i extremeny en quart i últim lloc. Es pot doncs proposar que la variable de l'origen incideix de manera significativa en un dels components bàsics a l'hora de caracteritzar tota població: els nivells d'instrucció.

Aquestes diferències entre orígens suggereixen dues línies de futur treball teòric que s'interrelacionen: d'una banda, les diferents característiques de les classes baixes camperoles segons els orígens, que haurien configurat diferents condicions concretes de partida —diversitat de condicions que ja s'ha evidenciat en l'anàlisi de les estructures d'edat—; i d'altra banda, les diferents circumstàncies viscudes per aquestes poblacions al llarg de les seves experiències migratòries.

Però aquestes diferències entre orígens no expliquen que, malgrat els plantejaments igualitaris vigents, la incorporació de la gran majoria de dones als diferents nivells d'estudis hagi anat, fos quin fos el seu lloc de naixement, per darrera de la dels homes. Així doncs, també en aquest univers d'estudi un cop més es fa palès que la discriminació en relació al dret a la instrucció no és només un fenomen relacionat amb l'estructura de classes sinó també amb la de sexes.

Aquest menor accés generalitzat a la instrucció de les poblacions femenines presenta característiques interètniques similars, de manera que, tant per als homes com per a les dones, en tots els nivells d'instrucció, les gradacions de més a menys estudis entre els 5 orígens mostren, en general, el mateix ordre: Castella-Lleó, Aragó, Galícia, Andalusia i Extremadura.

A partir d'aquesta constatació no seria estrany donar per fet que els graus de desnivell en el si de cada origen segueixen la mateixa tendència; és a dir, les dones d'origen extremeny serien les menys equiparades als seus homòlegs masculins en els nivells d'estudis, seguides de les nascudes a Andalusia, etc. Tanmateix, aquesta deducció que es basa en el supòsit que, a més estudis dels homes, més estudis de les dones del mateix origen, no és aplicable a l'univers d'estudi, tot apuntant-se la possibilitat d'estratègies femenines diverses a les dels homes de la mateixa procedència. Aquesta probabilitat incorpora nous elements relacionats amb les diferents condicions de les societats d'origen i les característiques

de les experiències migratòries de les dones i els homes dels 5 col·lectius estudiats.

Finalment cal plantejar que la incidència del factor edat en la distribució que presenten els nivells d'estudis apareix àmpliament corroborada, tot confirmant-se la hipòtesi que correlaciona inversament l'edat i els nivells d'instrucció en tots els orígens, tant pel que fa a les dones com als homes. Així doncs, a les 5 poblacions estudiades, a mesura que disminueixen les edats de les persones, més alts nivells d'instrucció assoleixen, de manera que, des dels estudis mitjans en endavant, les diferències entre orígens tendeixen a anivellar-se. No obstant això, es tracta d'una tendència, ja que les diferències entre procedències, encara que poc significatives als estudis superiors, continuen vigents. Cal recordar que en parlar d'estudis mitjans i superiors ens referim a una minoria de les poblacions estudiades.

L'edat de les persones informa del context històric en què tingué (o té) lloc l'accés a uns nivells d'estudis o uns altres. Les diferències entre els contextos²⁷ atorguen comprensió a les diferents distribucions que en relació als nivells d'estudis, apareixen a totes les edats. A l'estat espanyol, la dècada dels seixanta fou escenari de transformacions econòmiques i socials de gran abast que, entre molts d'altres aspectes, van requerir adaptar els coneixements de la mà d'obra als canvis tecnològics que a la indústria, però també a l'agricultura, s'esdevenien. La generalització de l'educació s'estengué, alhora que s'amplià l'oferta d'estudis tècnics i es promogué la progressiva especialització. Les generacions nascudes a la dècada dels cinquanta es van trobar amb més oportunitats de cursar estudis mitjans d'alguna mena, i l'accés a la universitat començà a deixar de ser un privilegi d'uns quants. Una part important del grup d'edat de l'univers d'estudi que abasta dels 25 als 49 anys es va trobar al bell mig d'aquest procés de canvi al llarg de l'època de la vida de les persones considerada adequada per estudiar.

De tota manera, la transformació del sistema educatiu no va afectar igual els homes que les dones.

Les dones entre 25 i 49 anys dels 5 orígens estudiats s'incorporaren de forma majoritària a l'escolarització i assoliren estudis elementals. Tanmateix, foren moltes menys les que van continuar estudiant. No serà fins als anys vuitanta que, en el marc d'un nou context sociopolític, les noies podran gaudir de millors condicions per accedir sobretot als estudis superiors. Aquesta tendència a l'equiparació dels nivells d'estudis entre ambdós sexes es posa clarament de manifest al grup d'edat de 15 a 24 anys de les poblacions estudiades. I novament potser es pot parlar de pràctiques femenines autònomes, en la mesura que en aquestes edats joves són comparativament més les noies les que cursen estudis universitaris en tots els orígens.

No obstant això, el pes de la discriminació de classe continua patent, ja que també en aquestes edats joves, en un context polític —el dels anys vuitanta— en què la igualtat de les persones davant la llei es pot dir que està formalment assolida en aquest terreny, continuen sent una minoria les noies i els nois de l'univers d'estudi que cursen estudis superiors.

L'anàlisi dels nivells d'instrucció dels diferents grups d'edat segons els orígens presenta gradacions de més a menys estudis que no sempre són coincidents amb la que apareix com a genèrica per als totals de població quan no es contempla la variable d'edat. Però no he entrat a tractar el tema detalladament perquè entenc que no es perfilen elements rellevants per esbrinar estratègies diverses d'adaptació, segons que es tracti d'unes generacions o unes altres dels diferents orígens.

5.4. COMENTARIS SOBRE ELS NIVELLS D'INSTRUCCIÓ DE LA POBLACIÓ DE L'HOSPITALET

Per analitzar succintament les dades de l'univers d'estudi respecte a les del conjunt de L'Hospitalet en relació als nivells d'instrucció, presento les taules 11 (Població de L'Hospitalet de 10 i més anys: estudis segons 5 de les comunitats autònomes d'origen) i 12 (discriminant per sexes).

En línies generals es pot considerar que els nivells d'instrucció de l'univers d'estudi i del conjunt de L'Hospitalet presenten característiques similars si es té en compte que les dades de què he pogut disposar per a L'Hospitalet abasten des dels 10 i més anys, i les d'aquesta investigació no inclouen cap persona menor de 15 anys, alhora que el grup d'edat dels 15 als 24 anys està representat per contingents molt menors que en el conjunt de L'Hospitalet.

Així doncs, les dades de L'Hospitalet (taula 11) presenten majors proporcions als nivells d'EGB, FP i BUP que les dels col·lectius estudiats (taula 8). La mitjana de l'univers d'estudi s'apropa al 21%, mentre que a L'Hospitalet hi ha un 34,5% que es troba en aquests nivells d'instrucció.

Aquest fet té la contrapartida en els efectius humans d'ambdós universos que han acabat estudis primaris o no tenen estudis. La mitjana per als 5 orígens estudiats és del 72% i per al conjunt de L'Hospitalet és d'un 58%. Una proporció important d'aquest 58% ha de correspondre a gran part dels efectius humans de l'univers d'estudi, format per poblacions majoritàriament adultes que, com ja he esmentat, accediren més que res a l'escolarització elemental.

Pel que fa als sectors de població que no saben llegir/escriure i als que cursen estudis universitaris, ambdós universos presenten proporcions similars: 3,7% (L'Hospitalet), 3% (mitjana univers d'estudi) amb estudis universitaris i 4% d'analfabetisme a les dues poblacions (taules 8 i 11).

D'altra banda, les taules 8 i 11 permeten comparar les dades dels nivells d'estudis segons el lloc de naixement. Són també els conjunts de les poblacions de L'Hospitalet d'origens andalús i extremeny els que tenen menys estudis a tots els nivells d'instrucció, tal com succeeix a l'univers d'estudi. El col·lectiu de procedència castellanolleonesa resident a L'Hospitalet és, així mateix, el que presenta les majors proporcions d'estudis²⁸ pràcticament a tots els nivells d'instrucció²⁹. En canvi, els orígens gallec i aragonès del conjunt de L'Hospitalet presenten unes certes diferències respecte a l'univers d'estudi, ja que ten-

deixen a mostrar percentatges similars entre ells. Molt probablement, aquestes diferències estan relacionades amb les estructures d'edat que corresponen a cada univers poblacional. És a dir, la població d'origen gallec és menys envellida que la d'origen aragonès i, per tant, té més efectius humans en edats escolars. Les dades de L'Hospitalet de 1991 permeten calcular que de 10 a 14 anys hi ha un 52% més de nens i nenes nascuts a Galícia que Aragó³⁰.

Les diferències en les estructures d'edat de l'univers d'estudi i del conjunt de L'Hospitalet seria també el factor que podria explicar que, en el nivell «sense estudis», els percentatges dels conjunts de L'Hospitalet siguin lleugerament superiors als de l'univers d'estudi i que la relació s'inverteixi als estudis primaris: les poblacions totals de L'Hospitalet abasten contingents més amplis de persones velles, és a dir, que accediren menys a l'escolarització.

En relació al sexe, i sense entrar en una anàlisi comparativa detallada, només vull dir que la desigualtat d'oportunitats respecte a l'accés de les dones als estudis es fa també palesa a L'Hospitalet en la mateixa línia que a l'univers d'estudi (taules 9 i 12).

En resum, els nivells d'instrucció de l'univers d'estudi d'aquesta recerca i els tipus de gradació que organitzen les diferències entre els 5 orígens corresponen de manera notable amb els nivells d'estudis en què es distribueix el total de la població de la ciutat i també quan s'hi discriminen aquelles procedències, sempre que es tinguin en compte les diferents estructures d'edat de cada univers poblacional.

TAULA 11

**POBLACIÓ DE L'HOSPITALET DE 10 I MÉS ANYS:
ESTUDIS SEGONS 5 DE LES COMUNITATS AUTÒNOMES D'ORIGEN (%)**

	Andalusia	Aragó	Castella-Lleó	Extremadura	Galícia	L'Hospitalet
No sap	8,6	3,1	1,8	7,7	3,1	3,9
Sense estudis	35,8	30,7	21	36,2	29,9	21,5
Primaris	37,6	44,7	49	37,7	45,3	36,3
EGB	10,7	10,5	14,9	11,4	12,8	18,9
FP	4	4,3	5,7	3,9	4,1	9,2
BUP	1,7	2,7	3,4	1,7	2,7	6,3
Títol mitjà	1	2,3	2,7	0,9	1,3	2,1
Títol superior	0,6	1,7	1,5	0,5	0,9	1,6
Totals	100	100	100	100	100	100
Totals absoluts	52.870	6.944	11.881	13.111	9.395	247.388

Font: *Característiques de la població 1991*. L'H. Ajuntament, 1993 (elaboració pròpia).

TAULA 12

**POBLACIÓ DE L'HOSPITALET DE 10 I MÉS ANYS:
ESTUDIS SEGONS 5 DE LES COMUNITATS AUTÒNOMES D'ORIGEN I SEXE (%)**

	Andalusia		Aragó		Castella-Lleó		Extremadura		Galícia	
	H	D	H	D	H	D	H	D	H	D
No sap	3,6	13,3	1,5	4,6	0,9	2,5	4	11,3	1,5	4,4
Sense estudis	33,4	38	26,8	34,3	17,8	23,6	35,3	37,1	26,6	32,5
Primaris	40,7	34,6	49	40,8	49	49	39,8	35,7	46,3	44,5
EGB	12,5	9,1	12,4	8,7	15,6	14,2	12,3	10,6	15	11,1
FP	5,6	2,5	3,8	4,8	8	3,6	5,1	2,7	5,4	3
BUP	2,2	1,2	2,5	2,8	4,3	2,6	2,1	1,2	2,9	2,5
Títol mitjà	1,1	0,9	2,7	2	2,2	3,2	0,8	0,9	1,1	1,3
Títol superior	0,8	0,4	1,4	2	2,1	1,1	0,6	0,4	1,1	0,6
Totals	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Totals absoluts	25.559	27.311	3.288	3.656	5.546	6.335	6.412	6.699	4.166	5.229

Font: *Característiques de la població 1991*. L'H. Ajuntament, 1993 (elaboració pròpia).

5.5. EL CONEIXEMENT DEL CATALÀ

Al meu entendre, entre el conjunt de dades que ofereix el cens, les referides al coneixement del català són de les que més caldria tractar amb certa precaució. En la mesura que Catalunya és un país bilingüe, i que és innegable el bagatge extralingüístic que envolta el coneixement del català i el seu ús, les respostes a aquesta pregunta no es poden analitzar com si es tractés simplement del saludable coneixement que suposa el fet de «saber idiomes». La complexitat que comportaria conèixer l'ús real del català (i els mateixos graus de comprensió assolits) no es pot pretendre comprimir en un sí o un no en les 6 variables que ofereix el cens: no entén; entén; entén i llegeix; parla; parla i llegeix; parla, llegeix i escriu³¹.

En aquest marc, és si més no notable que les correlacions entre les dades de l'edat, el nivell d'estudis i el coneixement del català³² tendeixin a comportar-se en base al que seria suposable en relació a l'estudi de qualsevol altra llengua. És a dir, a majors nivells d'instrucció, més coneixement del català. Vegeu a la taula A4 com, per als 5 orígens, les proporcions més altes de persones que no entenen el català corresponen a les analfabetes; i els majors graus de coneixement de català els assolixen les persones amb titulacions superiors. D'altra banda, ja hem vist com a les edats més joves corresponen més nivells d'estudis; i aquí la correlació es manté nítida perquè seran les persones més joves les que presentaran majors graus de coneixement del català. La taula A5 ho posa de manifest tant per a les persones d'origen andalús com aragonès, castellanoleonès, extremeny o gal·lec.

Com que fins encara no fa 20 anys estava prohibit ensenyar en català i ensenyar el català a l'escola, quasi ni el grup d'edat més jove de l'univers d'estudi va poder gaudir, des de l'inici de l'escolarització, del coneixement normalitzat del català. D'altra banda, la segregació espacial que acompanyà la instal·lació en el territori de la majoria de col·lectius immigrants es va convertir també en segregació lingüística. Diria que aquests fets són determinants a

l'hora d'analitzar per què entre les persones amb majors nivells d'instrucció gairebé mai, ni el 50%, diu que sap parlar, llegir i escriure el català (taula A4). És a partir de BUP i estudis equivalents que els percentatges de major coneixement del català rondan el 30% a tots els orígens, en el marc de diferents proporcionalitats internes per a cada procedència estudiada.

I si continuem amb l'anàlisi de les dades de la taula A4, penso que és important constatar que, en situacions de segregació lingüística, prop del 45% i més —segons els orígens— de les persones que no saben llegir/escriure o que no disposen d'estudis reglats, declari que entenen el català. Aquest fet adquireix rellevància si insistim en què aquests sectors de població compten poc o gens amb els recursos de la lectura i sobretot de l'escriptura. D'altra banda, per explicar els molts baixos percentatges pel que fa a parlar el català, semblaria que la segregació espacial-lingüística es conformaria com a factor decisiu. Ara bé, el cas del 18% de persones d'origen aragonès que sense saber llegir ni escriure parlen català obliga a reflexionar des d'altres vessants a les quals em referiré després. Són els estudis primaris el llindar perquè més del 50% de les poblacions dels 5 orígens que tenen aquest nivell d'instrucció diguin que entenen el català.

Ja he esmentat que la taula A5 confirma àmpliament l'important pes relatiu dels estudis en els graus de coneixement del català, en posar de manifest que són les edats més joves —és a dir, les que tenen uns majors nivells d'instrucció— les que assolixen majors coneixements de català. En canvi, entre les persones de 65 i més anys es concentren els majors contingents que no l'entenen; i són molt baixes —que no per això trivials— les proporcions de nois i noies de 15 a 24 anys que tampoc no han accedit a la seva comprensió³³.

Centrant-me en les edats intermèdies (25-64 anys), les majoritàries a l'univers d'estudi, és important recordar que una part molt notable dels seus efectius o no té estudis o només té estudis primaris. Les

dades mostren que la majoria entén el català, però tendeix molt menys a parlar-hi, a llegir-hi, a escriure-hi. Les diferències entre ambdues franges d'edat (25-49 / 50-64) reforcen la hipòtesi que a menys edat (que vol dir més nivell d'instrucció, com a conseqüència, com hem vist, del context històric) més coneixement del català. L'encreuament dels grups d'edat i els nivells de comprensió de la llengua catalana presenten —com he assenyalat en relació als nivells d'instrucció— diferents proporcionalitats internes, segons els orígens.

Abans d'entrar a analitzar comparativament els graus de coneixement del català de les diverses procedències, només voldria recordar que no dispo de les dades per sexes dels nivells d'instrucció i dels grups d'edat, que és tant com dir que probablement el que he plantejat es deu adequar més a les poblacions masculines que a les femenines. Penso sobretot que podria ser interessant saber fins a quin punt els menors nivells d'instrucció que les dones presenten respecte dels homes corresponen a menors nivells de coneixement del català; i també valorar quin pes pot tenir el fet que les dones, en general, tendeixen més a organitzar la seva vida als espais segregats.

En analitzar si hi ha diferències en els graus de coneixement del català en funció de l'origen, penso que dos aspectes de la taula 13 criden especialment l'atenció. D'una banda, els col·lectius andalusí i extremeny es caracteritzen per uns menors coneixements del català, fet que ràpidament recorda que

són precisament els col·lectius que tenen menors nivells d'instrucció. I de l'altra, les persones d'origen aragonès són les que presenten uns nivells relatius de coneixement del català notablement superiors als de la resta d'orígens³⁴, cosa que fa que es trenqui l'agrupament que els orígens castellanoleonès i aragonès presentaven en relació als nivells d'instrucció. La població d'origen gallec entén i parla el català en proporcions superiors a la castellanoleonesa, i ambdós col·lectius presenten percentatges propers pel que fa a la resta de nivells de coneixement del català.

A la taula A6 es poden consultar les dades per sexes, i és des d'aquesta perspectiva que procedeix a l'anàlisi comparativa en relació als graus de coneixement del català dels 5 orígens estudiats. Les poblacions femenines mostren, en línies generals, un menor coneixement del català que les masculines, però en proporcions relativament insignificants, excepció feta de les dones d'origen extremeny i andalusí que diuen que no entenen el català. D'altra banda, ambdós col·lectius femenins aglutinen al voltant d'un 15-20% més de dones sense cap accés a la llengua catalana que les dones dels altres 3 orígens. D'aquestes dones, les nascudes a l'Aragó són les que en menor percentatge desconeixen el català, seguides de les nascudes a Galícia i Castella-Lleó³⁵.

També, en el cas dels homes, són els d'origen extremeny i andalusí els que no entenen el català en major nombre que els de la resta d'orígens, entre un 10-15%. Els nascuts a Aragó presenten una menor proporció relativa de desconeixement del català, seguits dels d'origen gallec i, en tercer lloc, dels homes nascuts a Castella-Lleó.

Quan es dona algun tipus de coneixement del català (des d'entendre'l fins a parlar-lo/llegir-lo/escriure'l), els percentatges per sexes dels diferents orígens són bastant similars a cada nivell, encara que generalment desfavorables a les dones, però mai per sobre d'un 3% (taula A6). És en el màxim grau de coneixement del català que ambdós sexes presenten un major equilibri en tots els orígens.

TAULA 13
CONEXEMENT DEL CATALÀ DELS 5 ORÍGENS (%)

	Andalusia	Aragó	Castella-Lleó	Extremadura	Galícia
No entén	28,7	12,0	19,6	33,9	15,2
Entén	47,4	42,3	48,6	46,4	54,4
Entén i llegeix	11,0	15,3	15,7	9,8	12,9
Parla	2,6	7,3	2,9	1,9	4,4
Parla i llegeix	6,7	15,4	8,1	5,0	8,3
Parla, llegeix i escriu	3,6	7,7	5,1	2,9	4,8
Totals absoluts	34.730	3.282	7.575	9.995	5.823

Font: IEC, cens 1991 (elaboració pròpia).

Partint de les dades de què dispo, es pot plantejar que no es donen diferències notables en els graus d'accés al català de les dones i els homes d'un mateix origen. Aquesta tendència a la paritat en el si de cada procedència atorga rellevància a les diferències, a cops lleugeres, que sí que apareixen entre els 5 orígens quan no s'hi discrimina el sexe, i de les quals ja he parlat en referir-me a la taula 13. Allí s'ha posat de manifest que l'origen aragonès constitueix el col·lectiu que ha assolit un major coneixement del català, seguit —de més a menys— dels d'origen gallec, castellanolleonès, andalús i extremeny.

Aquesta distribució no correspon plenament a la que els 5 orígens presentaven en relació als nivells d'instrucció. Els interrogants sorgeixen en els 3 primers orígens: per què les persones d'origen gallec, que presentaven nivells d'estudis inferiors a les d'origen castellanolleonès, assoleixen un major coneixement de la llengua catalana? I per què les persones nascudes a Aragó tenen majors coneixements de català que les nascudes a Castella-Lleó?³⁶

En el cas de l'origen aragonès, no tendiria només a proposar hipòtesis en relació a la proximitat geogràfica o cultural³⁷ per treballar aquests interrogants, que poden fer pensar en la possibilitat d'estratègies diferents d'adaptació a Catalunya. Em decantaria també cap a idees que entronquessin amb el fet que la migració aragonesa és més antiga³⁸. A L'Hospitalet del primer terç d'aquest segle, el col·lectiu d'origen aragonès s'assentà tot contribuint a construir un continu urbà amb barris barcelonins de classe obrera catalana; és a dir, en un entorn de característiques socials bastant homogènies que oferia certes possibilitats quotidianes de convivència amb col·lectius de parla catalana, també als espais laborals.

La circumstància de tenir familiars instal·lats a L'Hospitalet des d'abans de la Guerra Civil, apareix al treball de camp dut a terme entre persones d'origen aragonès de l'univers d'estudi. L'emigració aragonesa dels anys seixanta va poder comptar amb

aquest nínxol sociocultural, cosa que podia afavorir, entre d'altres factors, un més fàcil accés a la llengua catalana propiciat pel fet d'arribar a un nou espai de vida amb xarxes d'acolliment, de relacions, amb la possibilitat d'aprofitar els mateixos assentaments si més no a l'inici, un espai de vida on l'ús del català no era inhabitual. Aquesta línia de reflexió pot contribuir a explicar aquell sorprenent 18% de persones d'origen aragonès de l'univers d'estudi (taula A4) que, sense saber llegir ni escriure, declaren que parlen el català, a diferència dels col·lectius també analfabets dels altres orígens que, en canvi, no sobrepassen mai el 4%.³⁹

Per reflexionar sobre el major coneixement relatiu de la llengua catalana del col·lectiu gallec respecte de la població nascuda a Castella-Lleó, malgrat que el gallec presenta uns nivells d'instrucció clarament menors que el castellanolleonès, posaria d'entrada a consideració un aspecte del bagatge de recursos culturals de què disposa, penso, l'emigració gallega. Es tracta del pes que pot tenir una cultura migratòria de llarga tradició, forjada pels milers i milers d'homes i dones gallegues que, en haver hagut d'heure-se-les amb multitud de contextos històrics i culturals diferents, poden haver adquirit una saviesa col·lectiva, com un patrimoni cultural respecte de quins són els tipus de relacions interètniques més operatives a l'emigració. En aquest marc, en la mesura que la cultura gallega té una llengua pròpia, el fet d'emigrar sempre comporta, d'una manera o una altra, endinsar-se en el coneixement d'una altra llengua. En el cas de l'emigració a Catalunya, podia ser fàcilment entesa l'existència d'una llengua pròpia del país que no fos la castellana, i aquest bagatge cultural no el compartien altres col·lectius migrants. D'altra banda, aquelles persones d'origen gallec que tenien o han adquirit consciència del rebuig de què ha estat objecte la seva pròpia llengua de part de l'estat central, han pogut mostrar fins i tot predisposició a l'aprenentatge d'una altra llengua en condicions similars: la catalana.

En un futur, la continuïtat de la investigació podrà permetre avaluar la pertinència d'aquestes idees i el

TAULA 14				
CONEIXEMENT DEL CATALÀ DE L'ORIGEN ANDALÚS PER SEXES (%)				
	Homes		Dones	
				Total
1. No entén	25,1	(25,1)	32,2	(32,2)
2. Entén	47,8		47,1	47,4
3. Entén i llegeix	12,7		9,3	11,0
(2+3)	(60,5)		(56,4)	(58,4)
4. Parla	2,9		2,4	2,6
5. Parla i llegeix	7,8		5,6	6,7
6. Parla, llegeix i escriu	3,7		3,4	3,6
(4+5+6)	(14,4)		(11,4)	(12,9)
Totals	100		100	100
Totals absoluts	17.057		17.673	34.730

TAULA 15				
CONEIXEMENT DEL CATALÀ DE L'ORIGEN ARAGONÈS PER SEXES (%)				
	Homes		Dones	
				Total
1. No entén	11,2	(11,2)	12,8	(12,8)
2. Entén	41,0		43,5	42,3
3. Entén i llegeix	16,8		13,7	15,3
(2+3)	(57,8)		(57,3)	(57,5)
4. Parla	6,3		8,2	7,3
5. Parla i llegeix	17,1		13,8	15,4
6. Parla, llegeix i escriu	7,5		7,9	7,7
(4+5+6)	(31,0)		(30,0)	(30,5)
Totals	100		100	100
Totals absoluts	1.616		1.666	3.282

TAULA 16				
CONEIXEMENT DEL CATALÀ DE L'ORIGEN CASTELLANOLLEONÈS PER SEXES (%)				
	Homes		Dones	
				Total
1. No entén	19,5	(19,5)	19,8	(19,8)
2. Entén	49,0		48,2	48,6
3. Entén i llegeix	15,6		15,9	15,7
(2+3)	(64,5)		(64,1)	(64,3)
4. Parla	2,6		3,1	2,9
5. Parla i llegeix	8,3		7,9	8,1
6. Parla, llegeix i escriu	5,1		5,1	5,1
(4+5+6)	(16,0)		(16,1)	(16,1)
Totals	100		100	100
Totals absoluts	3.639		3.936	7.575

seu pes relatiu a l'hora d'intentar explicar les diferències que apareixen quan es comparen els nivells de coneixement del català dels 5 col·lectius

subjecte d'estudi. Sobre aquest tema apareixeran més elements en el capítol dedicat a les categories socioprofessionals, tot posant-se de manifest, com ja he indicat anteriorment, que la lectura de les dades des de l'òptica de la hipòtesi de l'origen com a factor de variació adaptativa permet idear respostes a problemes no resolts des d'altres perspectives, idees que hauran de posar-se a prova al moment oportú.

Passo finalment a analitzar les dades sobre el coneixement del català prioritant el fet de parlar-lo. És ben sabut que en la societat catalana, «parlar català» constitueix una de les peces clau del discurs de la integració dels immigrants, i marca com una línia divisòria entre aquelles persones que es considera que Catalunya acull i accepta com a catalanes i la resta. No tant, doncs, per a un apropament estadístic als graus de coneixement del català, sinó perquè «parlar català» és un dels indicadors a tenir en compte en els estudis de les estratègies d'adaptació a Catalunya, he procedit a agrupar les 6 opcions que el cens de 1991 ofería en relació al coneixement del català en 3: no entén/ entén; entén i llegeix/ parla; parla i llegeix; parla, llegeix i escriu.

Les taules 14 a 18 mostren que entre les 5 poblacions estudiades una majoria de persones, dones o homes, entén el català, però les proporcions cauen en picat pel que fa a parlar-lo⁴⁰. Les diferències entre orígens són significatives alhora que en general es dona un equilibri notable entre sexes. A grans trets les dades mostren que prop del 90% del col·lectiu d'origen aragonès entén el català (30% el parla); un 85% del gallec l'entén (un 17% el parla); un 80% del castellanolleonès l'entén (un 16% el parla); un 75% d'homes enfront d'un 68% de dones d'origen andalús l'entenen (14% i 11%, respectivament, el parlen); i un 68% d'homes davant d'un 64% de dones de procedència extremeña l'entenen (al voltant del 10% el parlen).

Les dades sobre aquest tema per al conjunt de L'Hospitalet⁴¹ abasten la població des dels 2 anys, i a l'univers d'estudi no hi ha persones menors de 15

anys. Si tenim en compte aquest fet, és a dir, que els efectius entre 2 i 14 anys estudien català i en català, els percentatges hospitalencs pel que fa a entendre la llengua catalana (87%) se situen a la franja alta de les proporcions de les 5 poblacions estudiades, acabades d'esmentar. Ara bé, les diferències desfavorables a aquestes poblacions són significatives en relació a parlar el català, ja que les dades del total d'habitants de L'Hospitalet ronden el 50%, xifra molt superior al 30% de persones d'origen aragonès que el parla, i que representa, de lluny, la proporció més alta respecte dels 5 col·lectius estudiats. Probablement es pot pressuposar que les dades de l'univers d'estudi tendeixen a representar la situació de la població adulta hospitalenca en relació al coneixement del català.

Pel que fa estrictament a entendre la llengua catalana, els percentatges dels 5 col·lectius subjecte d'estudi són superiors al 50% entre ambdós sexes, però les dones nascudes a Galícia mostren un lleuger avantatge respecte dels homes del mateix origen, tendència que es manifesta a la inversa en el cas de les dones nascudes a Extremadura i Andalusia. Per als orígens aragonès i castellanoleonès, homes i dones entenen el català en les mateixes proporcions.

Un 30% de dones i un 31% d'homes nascuts a Aragó declaren que parlen català. Les proporcions dels altres 4 orígens se situen molt per sota: des del 18% d'homes i el 17% de dones de procedència gallega, seguits del 16% de dones i homes d'origen castellanolleonès, del 14% d'homes i l'11% de dones de procedència andalusina, fins a l'11% d'homes i el 9% de dones d'origen extremeny.

Aquestes xifres sobre la comprensió i la parla del català es correlacionen directament, en cada col·lectiu estudiat, amb els percentatges de les dones i els homes que declaren que no entenen la llengua catalana. És a dir, enfront de l'11% d'homes i el 13% de dones d'origen aragonès que no l'entenen, les procedències extremenya i andalusina presenten percentatges entre el 25% (homes nascuts a

TAULA 17

CONeixEMENT DEL CATALÀ DE L'ORIGEN EXTREMEÑY PER SEXES (%)

	Homes	Dones	Total
1. No entén	31,9 (31,9)	35,9 (35,9)	33,9 (33,9)
2. Entén	47,0	45,7	46,4
3. Entén i llegeix	10,3	9,4	9,8
(2+3)	(57,4)	(55,1)	(56,2)
4. Parla	2,1	1,7	1,9
5. Parla i llegeix	5,6	4,6	5,0
6. Parla, llegeix i escriu	3,0	2,9	2,9
(4+5+6)	(10,7)	(9,3)	(9,8)
Totals	100	100	100
Totals absoluts	4.925	5.070	9.995

TAULA 18

CONeixEMENT DEL CATALÀ DE L'ORIGEN GALLEC PER SEXES (%)

	Homes	Dones	Total
1. No entén	15,6 (15,6)	14,9 (14,9)	15,2 (15,2)
2. Entén	53,4	55,3	54,4
3. Entén i llegeix	12,7	13,1	12,9
(2+3)	(66,1)	(68,3)	(67,3)
4. Parla	4,5	4,3	4,4
5. Parla i llegeix	8,9	7,8	8,3
6. Parla, llegeix i escriu	4,9	4,7	4,8
(4+5+6)	(18,3)	(16,8)	(17,5)
Totals	100	100	100
Totals absoluts	2.659	3.164	5.823

Font: IEC, cens 1991 (elaboració pròpia).

Andalusia) i el 36% (dones d'origen extremeny). Un 20% d'homes i dones nascuts a Castella-Lleó no entenen el català; i a l'origen gallec els percentatges volten el 15%.

Per resumir els elements que em semblen més rellevants sobre els nivells de coneixement del català dels 5 col·lectius estudiats, diria que d'una banda, a cada origen es posa de manifest la correlació directa entre majors nivells d'instrucció, edats més joves i major coneixement de la llengua catalana. D'altra banda és interessant observar que en relació al coneixement del català, a totes les procedències les dones presenten percentatges més propers als homes que els que mostraven respecte dels nivells d'instrucció.

Ara bé, quan es passa a l'anàlisi comparativa entre orígens, les conclusions que he proposat per als nivells d'estudi —en concret, els agrupaments i/o gradacions entre unes procedències i unes altres— no es poden aplicar en tots els casos al coneixement del català. És innegable una correspondència general: els orígens que tenen menys estudis (Extremadura i Andalusia) són els que presenten menor accés a la llengua catalana. En canvi, la gradació de més a menys estudis dels altres tres orígens no és la mateixa en el cas del coneixement del català, ja que l'aragonès se situa clarament per sobre del castellanoleonès i el gallec, i aquest últim fins i tot passa a mostrar un major accés al català.

Així doncs, aquestes diferències entre orígens no s'expliquen només des de l'abast dels nivells d'estudis dels diferents col·lectius, sinó que requereixen altres camins de reflexió i potser denoten certes diferències en les seves estratègies d'adaptació. En aquesta línia he proposat dues hipòtesis: el nínxol⁴² sociocultural amb el qual probablement va comptar la immigració aragonesa dels anys seixanta en el seu assentament a L'Hospitalet; i el bagatge cultural previ de la immigració gallega en relació al seu assentament en un marc d'interètnicitat. Ambdós factors, més enllà dels nivells d'instrucció assolits, facilitarien o predisposarien a un major accés a la llengua catalana, en un entorn de segregació lingüística, comú als 5 col·lectius estudiats.

Finalment i des d'una altra perspectiva, em sembla oportú avançar que l'anàlisi de les dades demogràfiques sobre les condicions socioeconòmiques dels col·lectius estudiats evidenciarà que es tracta de poblacions socialment integrades a la societat catalana en el marc de la divisió de classes que la caracteritza. Si, com acabem de constatar, tenim en compte que en l'univers d'estudi la llengua catalana no és pas un recurs àmpliament a l'abast, es posa de manifest que l'accés al català no es perfila de forma genèrica com a factor de discriminació social rellevant, tal com diversos discursos polítics, tant a Catalunya com a la resta de l'Estat, donen a entendre.

Això no treu que els propòsits de la política lingüística del govern català no sembla que tinguin gran incidència entre les poblacions subjectes d'aquesta recerca. Em refereixo, en concret, que el fet de no parlar català no sembla pas comportar que les persones siguin alienes a algun nivell de construcció identitària catalana. Probablement, davant d'un objectiu polític d'assimilació cultural, que semblaria negar la possibilitat de compaginar diversos sentiments de pertinença cultural, la realitat social es configura molt més complexa. Plantejaments que ignoren aquesta complexitat hi reboten sense incidir-hi o només superficialment; això sí, segons quin sigui el context econòmic i polític, segons quins siguin els graus de competència per accedir al treball i les conjuntures polítiques concretes, aquells plantejaments poden generar malestar en el sentir i l'estar de les persones castellanoparlants.

Si a aquestes circumstàncies afegim que la política lingüística del govern català no ha creat els recursos públics necessaris per promoure en la pràctica l'aprenentatge del català entre la població adulta, i que no sempre l'enfocament pedagògic és el més adequat quan sectors molt minoritaris l'estudien, estem deixant de parlar de predisposicions personals i col·lectives per entrar a tractar condicions materials perfectament mesurables. En definitiva, mentre no hi hagi una oferta suficientment diversificada i adaptada als potencials aprenents de la llengua catalana, no es podrà comprovar, des de la línia d'investigació que guia aquesta recerca, que l'aprenentatge del català no comporta necessàriament assimilació cultural, sinó que és perfectament compaginable amb el manteniment de diverses identitats culturals simultànies. De moment, l'únic que és constatable és que al marge de la política lingüística del govern català —amb els supòsits que l'acompanyen en relació als sentiments d'identitat i la construcció social identitària— les poblacions estudiades estan integrades a Catalunya, són majoritàriament castellanoparlants, i el treball de camp suggereix com a molt plausible la hipòtesi que les persones compaginen ben elaboradament diverses identitats culturals, entre les quals, la catalana.

NOTES

[1] Per decidir aquest agrupament, agraeixo l'assessorament de l'historiador Joan Camós, professor d'institut.

[2] Persones nascudes a Extremadura: 18%, Andalusia: 20%, Galícia: 22%, Aragó: 29% i Castella-Lleó: 30%.

[3] Només vull esmentar-ne dues excepcions: els homes analfabets nascuts a Extremadura i les dones amb titulacions mitjanes procedents de Castella-Lleó.

[4] Vegeu E. Cortada i M. Sebastià (1988): «La dona i la institucionalització de l'educació», a M. Nash (Eds.): *Més enllà del silenci*. Barcelona, Generalitat de Catalunya.

[5] Entre les persones més grans de l'univers d'estudi es podia haver donar un determinat accés al estudis primaris perquè en la seva infantesa, és a dir, durant la II República s'esmerçaren importants esforços en aquesta línia, que disminuïren —sense arribar-los a anivellar— el menor accés de les nenes a l'escolarització primària. Vegeu: E. Cortada i M. Sebastià (1988), op. cit.

[6] De l'univers d'estudi, les persones que al 1991 tenien fins a 29 anys havien arribat a Catalunya amb un màxim de 13 anys. Es tracta d'un 10,61% d'origen andalús, d'un 8,01% d'origen aragonès, d'un 7,18% d'origen castellanollleonès, d'un 9,64% d'origen extremeny i d'un 7,36% d'origen gallec (vegeu la taula 3 al capítol 4). Es pot considerar que aquests efectius humans arribaren a Catalunya en edat escolar. Tanmateix, a l'època, la llei permetia treballar a partir de 14 anys, sense que això volgués pas dir que no hi hagués treball submergit de nens i nenes més joves.

[7] Cristina Borderías (1991) tracta el tema a «Las mujeres, autoras de sus trayectorias personales y familiares: a través del servicio doméstico». *Historia y Fuente Oral* núm. 6, p.105-121.

[8] E. Cortada i M. Sebastià (1988), op. citada, expliquen com, històricament, el sistema educatiu del nostre país s'ha basat en un model subordinat al prototipus masculí.

[9] Els mitjans de comunicació i especialment la TV han uniformitzat posteriorment en gran mesura aquelles diferències. Agraeixo a la Sra. Luz les experiències que em va explicar sobre aquest tema ja que abans jo no hi havia pensat i gràcies a ella vaig tenir elements per comprovar que moltes altres dones recordaven experiències similars.

[10] Són molt interessants les reflexions que en aquesta línia es plantegen a *No creas tener derechos*, Librería de Mujeres de Milán (1991). Madrid, Ed. Horas y Horas, Cuadernos Inacabados nº 10; i a *Nombrar el mundo en femenino*, M. Rivera Garretas (1994). Barcelona, Ed. Icaria.

[11] En general, les taules que agrupen moltes variables es presenten a l'annex i allí estan numerades correlativament. En el text s'indiquen amb la lletra A al davant del número corresponent.

Així, la «taula A1» és la taula 1 de l'annex.

[12] Una quantitat notable de persones d'aquest grup d'edat podien trobar-se en edat escolar a l'arribada a Catalunya. Només com a punt de referència, cal assenyalar, tanmateix, que a L'Hospitalet, al 1966, el dèficit de places escolars es comptabilitzava en 4.100 (guarderia), 3.650 (maternals), 2.170 (parvulari), 6.200 (primària), 8.700 (ensenyament mitjà), 1.500 (formació professional). Tot i que el promig d'alumnes per aula era de 51 (xifra que als centres oficials arribava a 69, als religiosos era de 53 i als privats de 47 perquè aquí normalment la cabuda de les aules no en suportava més), hi havia 2.800 nens i nenes en edat escolar sense escolaritzar. Vegeu CEDEC, op. cit., p.108-132.

[13] Aquí és útil la subdivisió 65-79 / 80 i més anys per precisar millor les edats de les persones que es declaren analfabets.

[14] A partir d'EGB i nivells equivalents fins a títol universitari superior.

[15] De 25 a 49 anys, homes i dones d'origens andalús i gallec oscil·len entre el tercer i quart lloc, segons que es tracti de titulacions mitjanes o superiors.

[16] Excepció feta de l'origen extremeny, on són més els nois. Però ens movem amb percentatges insignificants.

[17] Les xifres absolutes a què corresponen aquests percentatges són: nois i noies nascuts a Andalusia: 377, a Extremadura: 85, a Galícia: 26, a Castella-Lleó: 27, a Aragó: 9.

[18] Percentatges desfavorables als nois en un 4%, un 0,7% i un 1,2%, als tres primers orígens, respectivament; i un 5,7% i un 2,5% més de noies amb fracàs escolar als dos últims orígens. No entro en consideracions comparatives (sexes i orígens) perquè les xifres absolutes a què corresponen aquestes diferències percentuals no són significatives. Juliano, D. (1993) analitza el fracàs escolar interrelacionant classe social, sexe i etnicitat, tenint també en compte la situació dels fills i les filles de la migració interior. Vegeu *Educación intercultural. Escuela y minorías étnicas*. Barcelona, Eudema, p.56.

[19] Aquestes diferències no treuen que sempre sigui a partir dels 80 anys que les dades es disparen en tots els orígens i que sempre siguin proporcionalment moltes més les dones de 80 i més anys que no saben llegir/escriure.

[20] A 80 i més anys, homes: 3% d'analfabetisme, que representa el menor percentatge d'analfabetisme masculí; dones: 38%.

[21] Compareu, per exemple, a 80 anys i més, els casos de l'origen castellanollleonès (no sap: 13,8% i sense estudis: 58,5%), i el cas de l'extremeny (no sap: 41,4% i sense estudis: 49,6%).

[22] Aquests dos últims orígens s'intercanvien l'ordre a la franja dels 25 als 49 anys, tant per als homes com per a les dones.

[23] Entre 65 i 79 anys, l'ordenació comparada de les dones

sense estudis canvia, i de més a menys «sense estudis» és la següent, segons orígens: gallec, extremeny, aragonès, andalús i castellanolleonès. A partir de 80 anys, ambdós sexes presenten ordenacions distintes de les esmentades per a les franges d'edats més joves.

[24] Entre un 38,4% d'origen extremeny fins a un 51,3% d'origen castellanolleonès.

[25] Aquesta ordenació gradual varia entre els 25 i 49 anys de manera que els col·lectius masculins presenten el següent ordre, de més a menys percentatges d'estudis primaris segons orígens: gallec, aragonès, andalús, extremeny, castellanolleonès.

[26] Excepció feta de les dones de 80 i més anys: només un 1% d'origen extremeny enfront d'un 7% d'origen andalús tenen estudis primaris.

[27] Només a títol d'exemple: no és el mateix trobar-se en edat escolar a la dècada dels seixanta o dels vuitanta, a l'àrea metropolitana de Barcelona o en un petit poble de Galícia, etc.

[28] Per al conjunt de L'Hospitalet, a les titulacions superiors l'origen aragonès avantatja en un 0,2% el castellanolleonès (taula 11).

[29] Si s'agrupen EGB, FP i BUP, tant la població de L'Hospitalet nascuda a Castella-Lleó, com la de l'univers d'estudi d'aquest origen són les que més cursen aquests estudis.

[30] Vegeu *Característiques de la població de L'Hospitalet, 1991*. Ajuntament de L'Hospitalet, 1993. No hi ha dades dels fluxos migratoris a partir de 1975, any en què he acotat per dalt l'arribada d'immigrants a Catalunya, a l'univers d'estudi.

[31] Des de la sociolingüística s'aborda aquesta complexitat. Vegeu, per exemple, l'interessant estudi que M. Teresa Turell (1984) va dur a terme entre treballadors i treballadores immigrants de diverses empreses barcelonines: *Elements per a la recerca sociolingüística a Catalunya*. Barcelona, Ed. 62.

[32] L'acumulació d'entrades a les taules estadístiques ha comportat que les dades segons nivells d'instrucció i grups d'edat no estiguin creuades entre si. La comanda que l'Institut d'Estadística de Catalunya ha tingut la gentilesa de proporcionar-me ja era prou àmplia, atès que per a aquest estudi era imprescindible mantenir sempre, a totes les taules, la distribució de les dades en 5 orígens. No obstant això, l'anàlisi paral·lela de les taules A4 i A5 a l'annex, permet plantejar les constatacions a les quals em referiré aquí.

[33] És ja proporcionalment molt més el jovent que no el parla, superant àmpliament, a tots els orígens, aquells percentatges de fracàs escolar que he tractat a l'apartat anterior.

[34] Recordem que l'anàlisi dels nivells d'instrucció permetia concloure que l'origen castellanolleonès era el que tenia, en general, majors nivells d'estudis, seguit de l'aragonès.

[35] Dones que no entenen el català: d'Extremadura 36%, Andalusia 32%, Castella-Lleó 20%, Galícia 15% i Aragó 13%.

[36] Arran del treball de camp, he assistit a múltiples espectacles de dansa i cant organitzats per les entitats ètniques dels diferents orígens. Només als recitals de jotes he escoltat parlar català en algun moment entre el públic. Quan les «muñeires» han estat les protagonistes, el gallec és la llengua que impera entre una part important de les persones adultes.

[37] La qual cosa no vol pas dir que els camps migratoris entre Aragó i Catalunya no siguin d'una gran riquesa i hagin configurat uns espais relacionals molt complexos i diversos.

[38] Tal com plantegen els estudis sobre migracions, aquesta antiguitat sí que estaria relacionada amb la major proximitat geogràfica, és a dir, amb una àrea d'atracció de Barcelona molt consolidada al llarg d'aquest segle.

[39] Estem davant de xifres absolutes insignificants, però penso que aquesta diferència és simptomàtica. Qualsevol afirmació més rotunda en aquest sentit exigiria una base empírica de contrastació més sòlida.

[40] Ha de quedar clar que «entendre» el català pot implicar o no la seva lectura, i que «parlar-lo» pot suposar no saber escriure'l o llegir-lo.

[41] Vegeu *Anuari Estadístic 1994*, Ajuntament de L'Hospitalet.

[42] L'anàlisi crítica d'aquest concepte que Martínez Veiga, U. (1985) dugué a terme a *Cultura y adaptación*. Barcelona, Cuadernos de Antropología núm. 4, p. 41-52, és de gran utilitat per continuar treballant en aquesta línia.